

AZ ÚJ IRODALOMTÖRTÉNET „FELNÖTT” KÖNYV AKAR LENNI

Várkonyi Benedek beszélgetése Veres András szerkesztővel

Most jelenik meg három kötetben egy új magyar irodalomtörténet. Ha jól tudom, ehhez hasonló vállalkozás utoljára 1966-ban volt, A magyar irodalom története címmel, hat kötetben, amely zöld borítója miatt a „spenót” becenevet kapta.

Így igaz. Bár kézikönyvek garmadáját publikálták az elmúlt évtizedben, és sokan írtak kisebb-nagyobb irodalomtörténeti összefoglalókat, közöttük e mostani vállalkozás főszerkesztője, Szegedy-Maszák Mihály és jómagam is. De ezek nem mérhetők a hajdani spenóthoz, az 1964 és 1966 között megjelent hatkötetes munkához, amely a kezdetektől 1945-ig tekintette át a magyar irodalom történetét. Az MTA Irodalomtörténeti Intézetében készült, s részt vett benne csaknem minden jelentős kutató. Később nekiláttak egy hetedik kötetnek is, amiből végül hat másik kötet lett. Ez az 1945 utáni magyar irodalom története. Nemigen volt ehhez hasonlítható aprólékos mű. Ezt hívják sósónak.

Az új irodalomtörténet valamiképpen a spenót örökségét veszi át, és azt fejleszti tovább?

Nem. Szellemében semmi köze hozzá. Csak terjedelmében és alaposágában tekinthető a „spenót” utódjának. Mintegy 210 ív terjedelmű a könyvváltozat, amely volt korábban

csaknem 300 ív is, de kénytelenek voltunk lerövidíteni. Szerencsére ma már készíthető internetes kiadás is, amely egy-két éven belül követni fogja a könyvváltozatot, s hosszabb lesz, mint a három kötet. Az új vállalkozásban hasonlóképp sok szerző vett részt, mint a spenót és a sóska esetében. Egész pontosan 134 szerzővel büszkélkedhet, persze akad közöttük olyan, aki több fejezetet is írt. A mű három-négy év alatt készült el. Hadd nevezem meg a vállalkozás „vezérkarát”. A régi magyar irodalmi résznek Jankovits László és Orlovsky Géza voltak a szerkesztői, a 19. és 20. századi köteteknek Szegedy-Maszák Mihály és én. A szöveggondozás hálátlan munkáját Józán Ildikó és Jeney Éva végezte. A hálózati kiadásnak Horváth Iván a felelős szerkesztője, aki lektorként részt vett a régi magyar irodalom munkálataiban is.

A huszadik században több magyar irodalomtörténet született. Az elsők egyike Pintér Jenő irodalomtörténete; azt mondják, ebből a bibliográfiá a legérdekesebb és leghasznosabb. Volt Benedek Marcellnak, Hegedűs Gézának is, ezek személyesebb hangúak. A mostani teljesen új vonalat követ, vagy kapcsolódik valamelyik korábbihoz?

Merőben más az, amikor egy ember írja az irodalomtörténetet. Én egyébként Szerb Antalt említettem volna elsőként, mert az ő

magyar irodalomtörténetét tartom a legjelentősebbnek.

Ennek azt róják föl, hogy nem annyira tudományos igénymel készült, mint inkább egy nagyívű esszé.

Maradjunk annál, Szerb Antal műve igen koncepciózus alkotás. Számára magától értődött, hogy a magyar irodalom az európai környezet társadalmi és kulturális erőterében, egyéni és kollektív hatások eredőjeként alakult olyanná, amilyen. Könyvében egyszerűre érvényesült a pszichológiai, a szellemtörténeti és a művelődéstörténeti megközelítés. Ugyanakkor e kitűnő munkának egyaránt lett része szakmai lejárattatásban és fajelméleti gyalázkodásban. Ismét más kérdés, hogy persze mindenkit érték bírálatok, Pintért például Szabó Dezsőtől József Attiláig mindenki lemosta.

Egyébként joggal?

Joggal vagy jogtalanul – ez korántsem egyszerű kérdés. Nyilvánvaló, hogy Pintér intellektusa nem állt arányban szorgalmával, műve módszertani szempontból nevetségesen elavult volt már a megjelenése pillanatában. Mégsem tagadnék meg tőle minden elismerést. Sok megbízható adatot szolgáltat, az értékelés pedig nemcsak az ő esetében romlékony portéka. Tudomásul kell venni, hogy igen hálátlan műfajról van szó.

Miben más az új irodalomtörténet?

Ezt még nehezebb röviden megválaszolni. Az eddig említett példákkal szemben ez egy sokszerzőjű mű. Eleve nem rendelkezhet egységes stílussal és nézőponttal. Előnye viszont, hogy hitelesebb lehet, hisz több szem többet lát. Például Szerb Antal kevéssé értett a régiség irodalmához, – a mi esetünkben az effajta

hátrányt könnyebb volt leküzdeni, mert mind-egyik kor szakértői szerepet kaptak. Kis túlzással akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy egy ilyen kollektív vállalkozásnak valamiképp a mai magyar irodalomtudományt kell reprezentálnia. Tehát méltán szigorúbb az olvasói elvárás sokszerzőjű irodalomtörténet esetében.

Miközben – mint mondja – lemondanak az egységes stílusról és nézőpontról?

Mást ígér és teljesít az egyik irodalomtörténet, mint a másik. S arról se feledkezzünk meg, hogy a posztmodern korban már nem divat az egységes nézőpont. Semmitől sem tartanak annyira, mint attól, hogy az értelmezés koordinátái egyetlen, abszolút érvénnyel bíró rendszerbe illeszkedjenek. Az egységesítés a szellemi kisajátítás szinonimája lett. Ebből a horizontból akár előnyösnek mondható a nézőpontok sokfélesége.

Azért ez ugye nem jelenti azt, hogy ne foglalnának állást az irodalmi művek és folyamatok megítélésében?

A választ messzebbről kell kezdenem. Maga az irodalomtörténet elvileg azóta létezik önálló műfajként, amióta valamiféle fejlődésmódelben gondolkodnak. Az irodalomtörténeti megközelítés ugyanis egyfajta rendezési mód, amelynek alapját és hitelét először a 18. és 19. századi fejlődéskoncepciók biztosították. A fejlődés hite tette lehetővé, hogy az időrendben csoportosított, végső soron esetleges katalógus helyébe az egymásra szükségszerűen következő események folyamatos, sőt folyamatos rendjének elbeszélése lépjen. Kézenfekvő volt a nemzeti nyelven megszólaló irodalmat a nemzeti közösség sorsához kötni, s az élővilág (illetve az ember) szerves fejlődésének mintájára elképzelt folyamatot korszakok szerint tagolni. A korszakolás voltaképp a

történelmi idő elrendezésére szolgáló értelmezési stratégia. Errefelé, Közép- és Kelet-Európában, ahol az önálló államiság hiánya alapvető problémát jelentett, a nemzetképzés folyamatát szükségképpen kötötték össze a nemzeti irodalom kibontakozásának folyamattal. Már csak azért is, mert maga az irodalom meghatározó szerepet játszott a nemzeti tudat és öntudat kialakításában. Természetesen másfajta rendezési elvek is lehetségesek, így például a civilizáció kiterjedése a történelmi térben és időben. A *spenót* azt a marxista történelemvizítőt próbálta érvényesíteni, hogy az irodalom a mindenkori történelmi haladás képviselőjét látja el az ellentétes érdekű társadalmi osztályok harcában. Ám a 20. század derekára-végére megrendült a hit az effajta átfogó fejlődéselvék érvényességében, ahogy abban is, hogy az irodalom és a társadalom működése szoros szimbiozisként lenne leírható. Az új irodalomtörténet pedig már tükrözi ezeket a kétségeket.

Ez azt jelenti, hogy amikor új irodalomtörténet készül, akkor valami teljesen más születik? Miközben azt gondoljuk, hogy egészen más mégsem lehet, mert vannak írók, vannak korszakok, és ezek már nemigen változnak.

Nem hiszem, hogy lehetséges volna két egyforma irodalomtörténet. Hiszen meglehetősen változni szokott a reprezentatívnek ítélt írók és művek jegyzéke. De radikálisabban is eltérhetünk a korábbi felfogásoktól. Amikor például az írói életmű vagy a korszakolás elméleti alapjait tesszük kétségessé, arra hivatkozva, hogy az életművek is, a korszakok is mesterségesen megkonstruált alakzatok. Ma már nem olyan magától értetődő, hogy kit tekintünk íróknak, mit tekintünk korszakoknak.

Régen a korszakok jelentettek valamiféle fogódzót, az, hogy haladunk századról századra. Ennek a műnek akkor mégis mi a rendezőelve?

A hagyományos irodalomtörténetek attól voltak egységesek, hogy úgy beszéltek, mintha egyetlen hagyomány lenne, és ők ezt mutatnák be a kezdetektől a jelenig vagy közelmúltig. Csakhogy – mint arra helyesen mutat rá előszavában Szegedy-Maszák Mihály – „az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdvtörténetnek rendelődjék alá”. Nem nagyon szeretem a *posztmodern* kifejezést, de abban bizonyos vagyok, hogy a mai szellemiség alapvetően pluralista horizontú – szemben a modern beállítottsággal. Tehát nem egy-, hanem sokféle hagyománnyal számolunk. Egy sokszerzőjű mű nem is lehet másképpen hiteles, mint hogy egyszerre (illetve egymás mellett) érvényesíti a különböző szerzők eltérő hiedelmét, meggyőződését, hagyományfelfogását. Beleértve azt is, hogy akad közöttük olyan, aki a korábbi fejlődéskoncepciók híve. Nyilvánvaló, hogy az új irodalomtörténet rendhagyó a magyar irodalomtudományban. De az, hogy a különféle igazságok viszonylagosságát vállalja, sokkal inkább kifejezi a mai valóságos szellemi állapotot. Ezért is lett e munka címe végül az, hogy *A magyar irodalom történetei*. Így, többes számban.

*Ez meghökkentő megoldásnak tűnik, de vegyünk egy példát: Adyt, akit különbözőképpen értelmeznek, s aki különböző hagyományokat teremtett, vagy különböző nézőpontjai vannak. Ebben a könyvben akkor nem egy ember beszél róla, mint ahogy a *spenót*-ban, hanem netán tíz ember mondja el a maga Ady-nézőpontját?*

A probléma, melyet fölvet, nagyon jó, a példa sajnos szerencsétlen. Mert egy embert is nehéz volt találni, aki vállalta, hogy Adyról írjon.

Akkor vegyük Arany Jánost.

Egy hagyományos irodalomtörténetben Ady Aranyhoz képest a fejlődés újabb állomása. Ez az irodalomtörténet már nem Ady vagy Arany többletét kívánja kimutatni (egymáshoz képest), hanem azt, hogy mit jelent a teljesítményük mai perspektívából nézve. Mindkettjük hatástörténete tanulságos, mert más és más hagyományt jelölt ki az utódok számára. Sőt olyan értelmezők is akadtak, akik úgy látták (például Szerb Antal közéjük tartozott), hogy Ady végletes Arany-ellenessége valójában a vállalt szerep hasonlóságából fakadt, s több szálon is köthetők egymáshoz. Arra nincs mód, hogy valamennyi jelentős írónk teljes hatástörténetét bemutassuk. Arra viszont törekedtünk, hogy akinek megítélésében ma vita folyik a különböző értelmező közösségek között, arról lehetőleg több fejezet is készüljön. Kosztolányi például meglehetősen sűrűn szerepel eltérő felfogásban, ahogy Babits is. Ady esetében az a probléma – s ez mutatja a jelenlegi helyzetet –, hogy a vele foglalkozó kutatók utolsó nagy nemzedéke is elment, s pillanatnyilag nincs megfelelő képviselő az irodalomtörténészek körében. Ami önmagában nem jelentene túl sokat, ha korábbi irodalmi rangjának folytonossága ma is fennállna. Sajnos olyan eset is előfordult, hogy Petőfi egyik ismert kutatója nem volt képes elkészíteni három év alatt a maga fejezetével. Már-már úgy nézett ki a dolog, hogy Petőfi nem kap helyet az új irodalomtörténetben...

Ez igazán posztmodern dolog lett volna...

Csak hogy a szerkesztők ezt nem vállalhatták. Szerencsére több Petőfi-kutató is van, s végül

Kerényi Ferenc, a kritikai kiadás újabb kötetének gondozója írta meg. Méghozzá igen eredeti szempontból: Petőfi megjelent és meg nem jelent kötetei tükrében értelmezi költészetének kisebb-nagyobb fordulóitait.

Arról beszél, hogy ez a könyv egészen más szemléletű, mint a régiek. Akkor miért kell okvetlenül az adott író kutatójának írnia egy-egy szerzőről? Az nem képzelhető el, hogy más terület kutatója ír róla?

Ez a munka kifejezetten tudományos céllal készült, elsősorban az egyetemi hallgatókat célozza meg. Tehát nem mindegy, hogy kik írnak bele az egyes szerzőkről. Ha „más területeken” a rokon szakmákat értjük, ebben a tekintetben az új irodalomtörténet jóval messzebb megy el, mint elődei. Például Marosi Ernő Fülep Lajos *Magyar művészete* kapcsán írt a modern európai és magyar képzőművészet ritmuskülönbségéről, Györffy Miklós a hatvanas-hetvenes évek magyar filmjének és irodalmának ellentmondásos kapcsolatáról, érdekes fejezetek találhatóak a budapesti Operaház korai korszakáról vagy Bartók Béla *Kékszakállújáról*. Igen fontosnak találok az olyan úttörő vizsgálódásokat, mint Szajbély Mihály fejezetét a 19. század eleji könyv- és lapkiadásról vagy Gyáni Gáborét a 19. század végi magyar olvasáskultúráról. Bár a régi magyar irodalom esetében a fordításokat is irodalmunk részeként kezelték, a modern kor hasonló teljesítményeit csak mostanában szokták figyelemre méltatni; ennek szellemében született fejezet Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című remekművének magyarországi hatásáról vagy a Brecht-recepció alakulásáról. Annak is jelentősége van, hogy Musil regénye csak az 1970-es években jelent meg magyarul. Mint ahogy annak is, hogy a *Háború és béke*-t mikor fordították

le először franciára, s ez nem az orosz, hanem a francia irodalomtörténethez tartozik.

Végül is miképp rendszerez az új irodalomtörténet? Mi tartozik bele és mi nem?

Az olvasó tájékozódását elősegítendő igen világos a tagolódása. Voltaképpen egy 1989-ben Amerikában megjelent francia irodalomtörténet lett a minta. Mindegyik fejezet valamilyen jelentős eseményhez (egy-egy mű megszületéséhez vagy megjelenéséhez, egy folyóirat indulásához stb.) kapcsolódva dolgozza fel tárgyát, s a cím mellett szerepel ez az esemény és az időpontja is. Az egyes fejezetek pedig évszámuk alapján követik egymást. Mondanék néhány példát. 1655: megjelenik Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediája*. Vagy 1825: a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása. 1861: megjelenik Madách nagy műve, *Az ember tragédiája*. 1908: a *Nyugat* indulása. De lehet kiindulópont az *Irodalmi Újság* 1956. november 2-i száma, melyhez kapcsolódva bemutatásra kerül az 1956-os forradalom minden fontos irodalmi vonatkozása. Vagy Kádár János egyik 1962-es beszéde, amely rálátást enged az 1956 utáni irodalompolitikára s az irodalmi életnek arra az intézményrendszerére, amely ekkoriban alakult ki, és a rendszer-váltásig működött. Tehát egy-egy jelentős esemény szolgált alkalmat arra, hogy kisebb-nagyobb folyamatkép kerekedjen ki belőle. De előfordulhat az is, hogy egyetlen mű áll a vizsgálódás középpontjában – ez történik az *Eszmélet* esetében; igaz, olyan versről (illetve versciklusról) van szó, amely mintegy foglalta az egész József Attila-i életműnek.

Ki döntötte el, hogy melyek legyenek az ürügyként szolgáló nevezetes események?

A szerkesztőknek volt előzetes tervük, és ehhez találtak vagy nem találtak partnert. A végleges lista kölcsönös megállapodások alapján alakult ki.

És amikor ki voltak osztva a feladatok, akkor mindenki belátása szerint írta meg azt, amit akart?

Igen, de szigorú szaklektorálás mellett.

Voltak viták arról, hogy te miért ezt írod vagy miért így írod?

Voltak, de ezek többnyire nem a szerzők meggyőződését érintették. Hanem a részleteket, a dokumentáció elégtelenségét, a nyelvi megjelenítés zavarait. Igaz, előfordultak nagyobb horderejű szakmai ellenvetések is.

Mindezek alapján az új irodalomtörténet meglehetősen szabad szellemű alkotás.

Hogyan lehet akkor megállapodni? Valaki hoz egy fejezetet, ön azt mondja rá, hogy ez nem így van, ő azt mondja, hogy így van. Vitatkoznak, és végül egyezsége jutnak?

Vagy jutottunk, vagy nem. Szakmai megfontolásokról volt szó, nem hitvitákról.

Mi történt akkor, amikor nem tudtak megegyezni?

Kimaradt a fejezet. Akadtak fejezetek, amelyeknél a probléma jelentőségét gyökeresen másképp ítéltük meg, és így kimaradtak.

De ehhez az kellett, hogy alapvető nézetkülönbség legyen?

Igen. Előfordultak olyan megállapítások és minősítések, amelyek a szerkesztők számára vállalhatatlanok voltak. De nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a főszerkesztő Szegedy-Maszák Mihály fölöttébb nagy türelemmel járt el a kényesebb esetekben.

Világos, hogy a fejezetek hogyan következnek egymásra. Az is, hogy szakmai megfontolások alapján jelölték ki témájukat. De milyen összképet sugallnak az olvasónak?

Muszáj valamifajta összképet sugallni? Az olvasónak pedig nincs más lehetősége, mint hogy tudomásul vegye az előre (előtte) megteremtett rendet? Elismerem, hogy az évszámok sorrendje formális rendezőelv. De az egyes fejezetek között különböző sorok állíthatók fel, s ehhez a szempontokat immár az olvasó adhatja meg. Nem a magyar irodalom történetét ismerheti meg általuk, hanem a magyar irodalom történeteit. Szívesen élek azzal a hasonlattal, hogy ez a mű nem regény, hanem novellafüzér. Nincs egységes, organikus cselekménye, amelyben a részek önállótlank, hanem egyenrangú epizódok sorozatából áll, amelyek hol összefüggnek, hol nem. Tehát sokkal lazább a kapcsolat a fejezetek között, de akár több regény is írható belőlük.

Hogyan igazodhatik el benne az olvasó?

Erre nincs és nem is lehet általános recept, hiszen sokféle módon lehet az irodalomtörténeteket „használni”. Ha például valakit csak az írók születési és halálozási évszámai érdekelnek, nem igazán jár jól a munkánkkal. Elképzelhető, hogy más kézikönyvhöz kell fordulnia. De ha a művek folyamatosan változó jelentésére és megítélésére kíváncsi, sokat tanulhat az új irodalomtörténetből. S. Varga Pál fejezete *Az ember tragédiájá*-ról rendkívül gazdag és árnyalt képet ad ennek a különösen összetett, emblematisz alkotásnak irodalmáról, ami nem akármilyen teljesítmény, ha meggondoljuk: Madách művének értelmezése némi túlzással a magyar irodalomtörténet-írásnak csaknem a felét teszi ki. S az új irodalomtörténet annak a szigorú kritikai

feladatnak is eleget tesz, hogy szakmai vagy kifejezetten kultikus jellegű legendákat próbáljon eloszlatni. A *spenót* nyitó fejezetével szemben, amely hosszan foglalkozott a magyar ösköltészettel, a mi nyitó fejezetünk (Jankovits László tollából) a leghatározottabban állítja, hogy e témáról nem sok tudható. A következő fejezet (Horváth Iván írása) pedig azt a lehetőséget veti fel, hogy a hun-székely rovásírást humanista tudósok alkották meg. Úgy vélem, elsősorban azok az olvasók járnak jól az új irodalomtörténettel, akik a problémák és a sokértelműségek iránt fogékonyak inkább, akik szeretnek rákérdezni az irodalmi jelenségek mögöttes dimenzióira. Bizonyára lesznek olyanok, akiket az egyik vagy a másik fejezet arra fog ösztönözni, hogy elmélyedjenek egy mű vagy folyamat értelmezésében, esetleg kutatásában. Mások pedig végre választ találnak olyan szakmai dilemmáikra, amelyek régóta foglalkoztatják őket.

Amikor megfogalmazódott a koncepció, kiderült az is, hogy mennyi legyen a pozitivisták rész, és mennyi az esszé?

Az új irodalomtörténetben nem szerepel hagyományos értelemben vett esszé; más kérdés, hogy az esszé eredeti jelentése, a kísérletezés igencsak jellemző rá. Amikor a koncepciót kialakítottuk, különböző listák és útmutatók készültek. Azt viszonylag korán eldöntöttük, hogy lehetőleg ne legyenek pályaképek. Végül persze született egy-kettő, de csak egy-kettő. Ha ki lehet egyáltalán emelni valamit, hát az összehasonlító megközelítésmódot hangsúlyoznám. Mít jelentett írónőnek lenni a 20. század elején? Mit a 20. század végén? Milyen súlya van a *Cantata profaná*-nak a folklórban és milyen Bartók Béla zeneművében? Mikszáth regényalakjának, Noszty Ferinek milyen alteregói születtek a

két háború között? Ilyen és ehhez hasonló kérdésfeltevésekre gondolok. Már kevésbé értem, hogy mit akar mondani a „pozitívista” kifejezéssel. Ha az adatszerűségre gondol, azt válaszolhatom: nagyon igyekeztünk ügyelni arra, hogy az új irodalomtörténet megbízható legyen. Természetesen nem hiszem azt, hogy egy ilyen terjedelmű mű esetén – a leggondosabb ellenőrzés ellenére – ne maradnának a szövegben hibák.

Vonatkoztható ez a témákra is?

Természetesen. Bármily nagynak látszik a terjedelem, arra kevés, hogy az egész magyar irodalom beférjen. Arra ügyeltünk, hogy semmi se maradjon ki, ami a hagyományok szerint fontos. Arra is gondunk volt, hogy olyan írókat, mozgalmakat, irányzatokat erőteljesebben szerepeltessünk, akikkel, illetve amikkel korábban mostohán bántak. Például méltán kap önálló fejezetet Asbóth János, a 19. század utolsó harmadának elfeledett tehetsége. S nagyobb nyomatókkal esik szó a századvég kitűnő elbeszélőiről, akik a magyar novellát valóban európai színvonalra emelték fel, s akiknek teljesítményét eltakarja előlünk a *Nyugat*-nemzedék művészete. Holott például Lovik Károly nélkül talán nem vált volna Krúdy Gyula azzá, aki lett. Az érem másik oldala, s a kritika nyilván szóvá teszi, hogy nem szerepel mindenki, akinek kellene.

Az efféle munkáknak ma már külön sorsuk van az interneten. Hiszen ami a nyomtatott könyvbe nem került bele, az megjelenhet ott, és napra kész állapotban lehet tartani, így később majd ezeket is pótolni lehet. Ennek az irodalomtörténetnek lesz ilyen változata?

Úgy fogtunk bele a munkába, hogy nem csak papíron fog megjelenni. Már elkészültek olyan szövegek is, amelyek először az interne-

tes változatban lesznek hozzáférhetőek. Például arról, hogy a magyar irodalomról milyen kép él a határainkon túl. Érdekes összefoglalás született arról, hogy mit ismernek belőlünk az olasz, a német vagy a holland kultúrában.

Mekkora helyet kap a modern irodalom?

Az új irodalomtörténet három kötetben fog megjelenni. Az első a kezdetektől 1800-ig tart, 55 ív, a második 1800-tól 1919-ig, ez 75 ív, a harmadik 1919-től napjainkig, 80 ív terjedelemben. Ezek az arányok is állásfoglalást jeleznek. Feladtuk azt a hagyományt, amely a 19. század előtti magyar irodalomnak a modernhez hasonló terjedelmet szentelt.

Valójában a kortárs irodalom megjelenítése az igazi probléma. Hiszen ez eleve kényes kérdés, már csak azért is, mert vele kapcsolatban nemigen lehet irodalomtörténeti távlatról beszélni.

A *sóska* gigantomániája elretentő példa volt számunkra. Természetesen akkor nem csak arról volt szó, hogy az irodalomtörténészek szerettek volna elkerülni minden sértődést az írók részéről, s ezért emeltek be boldogboldogtalant. Hanem arról is, hogy hivatalosan egyetlen kánon létezett, s abba bekerülni vagy abból kimaradni nem csupán presztízs-kérdést jelentett, hanem egzisztenciális következményekkel is járhatott. Szerencsére ma már merőben más a helyzet. Nagyon különféle értékrangsorokat állítanak fel a különböző írói és olvasói csoportok. Így mi már megtehettük, hogy bátrabban szelektáljunk. Kevesen kaptak önálló fejezetet.

Egy ilyen nagy, reprezentatív vállalkozás esetében fölvethető: hogyan érinti a kánont? Ha nem akarná, akkor is befolyásolhatja, sőt befolyásolja annak alakulását. Hozzá tehet,

elvehet belőle, erősítheti vagy éppen gyöngítheti adott művek presztízsét. Hogyan viszonyul az új irodalomtörténet a kánonhoz?

Már az irányzatok és korszakok hagyományos vizsgálata is az egymást váltó normat adatok alakzatainak számbavételét jelentette. Különböző szintereken és létformákban érvényesülhet normat adat – az öltözködéstől a párkapcsolaton át az irodalmi stílusig. A kánon valójában nem más, mint intézményesített normat adat. Olyan intézmények szokták ráerőszakolni a társadalomra, mint például az iskolák. Értelmiségi csoportok is, ha „helyzetbe” kerülnek, hozhatnak létre kánont, és ezek versenghetnek egymással. Mint önszabályozó rendszernek, az irodalmi életnek természetesen szüksége van kánonok kiépítésére és lebontására, illetve folyamatos cseréjére. De ez távolról sem jelenti azt, hogy a teljes életet lefedő jelenségről lenne szó. Még politikai diktatúrák esetében is léteznek, létezhetnek ellenkánonok, sőt ellenkultúrák. Ugyanakkor demokratikus viszonyok között is küzdelem folyik a különféle értelmező közösségek értékítélete és érdekérvényesítése között, s e közösségek gyakran megkísérlik intézményes erejükkel latba vetve kánonná emelni álláspontjukat.

Az új irodalomtörténet hogyan foglalkozik a kánonnal?

Nem kerülheti meg, tehát értelmezi. Igyekszik bemutatni a kánonok létrejöttének folyamatát s a különféle szereplőit. De nem becsüli túl a kánonok jelentőségét. Az elmúlt évtized divatos témája volt ez, talán túlzottan is, voltak, akik mindent a kánonra próbáltak felfűzni.

Említette, hogy vannak írók, akik nem kaptak önálló fejezetet, noha a köztudat szerint benne vannak a kánonban. Mint-

hogy itt egy tekintélyes irodalomtörténetről van szó, ez nem jár azzal a veszéllyel, hogy úgy gondolhatjuk, akkor ezt az írókat nem is kellene szerepeltetni a kánonban?

Az olvasók nem az alapján szokták a saját rangsorukat kialakítani, hogy mi van egy irodalomtörténetben vagy egy kritikában. Az új irodalomtörténet szerkesztőinek eredendően pluralista felfogása kizárja a kanonizálásra törekvést. Őszintén remélem, hogy munkánk nem válik ebben az egységesítő, kizárólagos értelemben újabb kánon alapjává. A *tekintélyes* szót nem tartom szerencsésnek. Ha demokratikusan képzeljük el a világot, a vélemények státusában nincs különbség. Abban viszont óriási különbségek lehetnek, hogy a vélemény mögött milyen tapasztalat- és ismeretmennyiség áll. De a több ismeret sem garancia arra, hogy jól ítélünk meg valamit. Sőt időnként a műveltség szembekeverülhet az intellektussal. Az új irodalomtörténet „felnőtt” könyv akar lenni. Azaz tudatában van annak, hogy nincs tökéletes biztosíték, és nem tesz úgy, mintha lenne, s éppen ő rendelkezne vele. Nem azt akarja megmondani az olvasónak, hogy így vagy úgy gondold. Hanem azt, hogy én így tudom, te pedig próbáld kialakítani ehhez képest a saját álláspontodat. Ne fogadd el kritikátlanul az enyémet, és ne is utasítsd el hasonlóképp kritikátlanul. Mert a pusztá elutasító gesztus semmit sem ér. Ahhoz, hogy az elutasítás komolyan vehető legyen, az olvasónak is „teljesítenie” kell. Legalábbis erre szeretné őt rábeszélni ez a könyv.

Címszavak: fejlődésmodellek, folyamatkép, fordításirodalom, internetkiadás, írói életmű, kánon, korszakolás, magyar irodalomtörténet, modern és posztmodern, pluralista nézőpont